

Οι Λινοβάμβακοι

Έννοια του όρου

Με την ονομασία Λινοβάμβακοι είναι γνωστοί οι Κύπριοι κρυπτοχριστιανοί. Στην πραγματικότητα όμως, οι όροι «κρυπτοχριστιανισμός» και «λινοβαμβακισμός» δεν είναι δυνατό να ταυτιστούν απόλυτα. Και τούτο γιατί ο λινοβαμβακισμός δεν διαθέτει το ουσιώδες χαρακτηριστικό του κρυπτοχριστιανισμού, δηλαδή τη μυστικότητα, αφού, ιδίως περί τα τέλη της οθωμανικής κατοχής, και μετά από αυτήν, υπήρχε η δυνατότητα συλλογής πληροφοριών σχετικών με τους Λινοβαμβάκους, έτσι ώστε να είναι σε θέση ακόμη και περιηγητές να δίνουν στοιχεία γεωγραφικά, αριθμητικά ή άλλα σχετικά με τις συνήθειες, τη λατρευτική ζωή και άλλες λεπτομέρειες που αφορούσαν στην εν λόγω κοινότητα. Δεν είναι, νομίζουμε, τυχαίο ότι σε βιβλία με κατ' εξοχή κρυπτοχριστιανικό περιεχόμενο, οι αναφορές στον κυπριακό κρυπτοχριστιανισμό είναι ελάχιστες. Κατά τη γνώμη μας, ο λινοβαμβακισμός είναι φαινόμενο κρυπτοχριστιανικής οπωσδήποτε μορφής, αλλά, όπως και άλλα φαινόμενα εν Κύπρω, αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, είδος ενδημικό.

Περί του τι ακριβώς είναι οι Λινοβάμβακοι εκφράστηκαν πολλές και ποικίλες απόψεις. Η συνηθέστερη αυτών είναι η βασιζόμενη στην ετυμολογία της λέξεως "λινοβάμβακος", η οποία, εκ των λέξεων "λινός" και "βαμβακερός", δηλώνει το είδος υφάσματος, του οποίου οι δύο όψεις είναι διαφορετικές. Έτσι Λινοβάμβακος είναι ο άνθρωπος, ο οποίος διαθέτει δύο ταυτότητες ή δύο όψεις, εκ των οποίων η σκληρότερη και βασανισμένη, η "λινή", αντιπροσωπεύει τη χριστιανική ιδιότητα, ενώ η άλλη, η "βαμβακερή", τη μουσουλμανική. Η, κατά μία άλλη εκδοχή, η «λινή» ως τραχύτερη, χαρακτηρίζει την σκληρότερη στους τρόπους και λιγότερο πολιτισμένη μουσουλμανική ιδιότητα και η βαμβακερή τη χριστιανική. Για τον ίδιο λόγο οι Λινοβάμβακοι ονομάζονται και "Πάτσαλοι", δηλαδή μαυρόασπροι.

Οι Λινοβάμβακοι είναι γνωστοί και με άλλα ονόματα, όπως "Μεζοκκέρτηδες" και "Μισοκκέρτηδες", τα οποία προερχόμενα εκ του ιταλικού Μεζο-κέρτο, δηλώνουν τους ανθρώπους με ασταθή χαρακτήρα, αλλά και «Κλωστοί» διά τον ίδιο λόγο. Ονομάζονται επίσης "Αποστολικοί", ως παρομοιάζοντες προς είδος ξυλοκερατιάς (χαρουπιάς), η οποία στην Κύπρο ονομάζεται αποστολική και «Κουκκουλλόπιστοι» ως έχοντες κεκκρυμμένη πίστη. Ακόμη, λόγω της μη συμμόρφωσής τους προς τις διατάξεις, οι οποίες απαγόρευαν στους Μουσουλμάνους την κατανάλωση χοιρινού κρέατος, οι Λινοβάμβακοι ελέγοντο και "Λαρδοκόφτες". Σύνηθες τέλος ήταν, λόγω της πληθωρικής παρουσίας Λινοβαμβάκων σε ορισμένες κοινότητες ή ευρύτερες γεωγραφικές περιοχές τής νήσου, να παίρνουν οι εν λόγω το όνομά τους από τον τόπο καταγωγής ή κατοικίας τους (π.χ. Τήλλυροι, Λουρουτζιάτες, Μοναγρίτες κλπ.).

Σημαντικότερο βέβαια της ονομασίας ζήτημα, αποτελεί η καθαυτή υπόσταση των Λινοβαμβάκων, δηλαδή η ιστορική τους παρουσία και ιδίως η σχέση τους προς την ισλαμική κοινότητα της Κύπρου, θέματα των οποίων η διερεύνηση θα μας απασχολήσει στη συνέχεια.

Όπως είχε συμβεί σε όλες τις κατακτηθείσες υπό των Οθωμανών περιοχές πολλοί Χριστιανοί ασπάσθηκαν το Μωαμεθανισμό με σκοπό να αποφύγουν τις

κάθε είδους καταπιέσεις. Η αποδοχή του Ισλάμ όμως για μια σημαντική μερίδα Χριστιανών δεν ήταν συνειδητή και πραγματική και για τον λόγο αυτό, από τα πρώτα ήδη έτη της οθωμανικής κατοχής εμφανίζεται το φαινόμενο του Λινοβαμβακισμού.

Οι απαρχές και η πορεία του λινοβαμβακισμού

Σημαντικές έμμεσες μαρτυρίες περί της αρχαιότητας του φαινομένου διασώζει ο Τζέννιγκς, ο οποίος βάσει τουρκικών εγγράφων και ανάμεσα σε άλλες υποθέσεις που είχαν απασχολήσει τα οθωμανικά δικαστήρια της Κύπρου κατά την δεκαετία του 1590, παρουσιάζει αρκετές περιπτώσεις, οι οποίες αφορούν κυρίως διαμάχες περί τα κληρονομικά, μεταξύ Χριστιανών γυναικών και "υιών Αμπντουλλάχ", με χαρακτηριστικότερη την περίπτωση της Μαρίας Χριστοφή από το κατ' εξοχή λινοβαμβακικό χωριό Μονάγρι.

Η παρουσία των Λινοβαμβακών, βεβαιουμένη ιστορικά καθ' όλη τη διάρκεια της οθωμανικής κατοχής, παρουσίαζε, όπως και το εν γένει φαινόμενο των εξισλαμισμών, αυξητικές τάσεις σε περιόδους κατά τις οποίες συνέβαιναν σημαντικά ιστορικά γεγονότα, όπως τοπικές εξεγέρσεις και ιδίως η ελληνική επανάσταση του 1821. Επομένως, θεωρείται εύστοχος ο ορισμός του Θ. Παπαδοπούλου, ο οποίος ονομάζει το Λινοβαμβακισμό "λαθροβίως επιβίωσασα Ορθοδοξία". Λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός ότι ο φαινομενικός εξισλαμισμός Χριστιανών σχετίζεται άμεσα με την προσπάθεια αποφυγής της βαριάς φορολογίας, και ιδίως του στρατιωτικού φόρου, οδηγούμεθα στο συμπέρασμα ότι οι αριθμοί των Λινοβαμβακών πρέπει να παρουσιάζονται αυξημένοι σε εποχές κατά τις οποίες η οθωμανική αυτοκρατορία είχε την ανάγκη μεγαλύτερου αριθμού μαχητών, όπως στην περίπτωση του κριμαϊκού πολέμου (1853-56).

Η συσχέτιση του Λινοβαμβακισμού με την καταβολή του στρατιωτικού φόρου αναδεικνύει και μια άλλη τραγική πτυχή του ζητήματος, καθότι οι δηλωμένοι ως Μουσουλμάνοι για να αποφύγουν το φόρο, με την ενηλικίωσή τους υποχρεούντο ως Μουσουλμάνοι πλέον να στρατευθούν. Όσοι κατόρθωναν διέφευγαν στο εξωτερικό, ενώ άλλοι προτιμούσαν να δηλώσουν με παρηρησία τη χριστιανική τους ιδιότητα. Από εκείνους οι οποίοι εστρατεύοντο, αρκετοί απεδέχοντο τελεσίδικα το Μωαμεθανισμό, αφού κατά τη διάρκεια της στράτευσής τους, τους εγίνετο ειδική κατήχηση, ενώ δεν έλειπαν οι εκβιασμοί και οι παρακολουθήσεις. Αναμφισβήτητα πάντως, το ζήτημα της στράτευσης αποτέλεσε σημείο κλειδί για την εξέλιξη της λινοβαμβακικής κοινότητας, γεγονός το οποίο αποδεικνύεται από πλήθος ανεκδότων εγγράφων του Κρατικού Αρχείου και του Αρχείου της Αρχιεπισκοπής Κύπρου.

Σημαντική κατ' αρχή είναι η αλληλογραφία μεταξύ Οθωμανών αξιωματούχων και βρετανικής διοίκησης της νήσου, που αφορά αρκετές περιπτώσεις ανδρών του οθωμανικού στρατού, οι οποίοι διέφυγαν στην Κύπρο και αναζητούνταν από τις τουρκικές αρχές. Είναι πολύ πιθανό, οι στρατιώτες αυτοί να ήσαν Λινοβάμβακοι, οι οποίοι προκειμένου να αποφύγουν τον εξισλαμισμό προτίμησαν την οδό της λιποταξίας.

Οι σχετικές με τη στράτευση πιέσεις θα πρέπει να ήσαν υπερβολικές ούτως ώστε, λίγα έτη πριν από την άφιξη των Βρετανών και κατά τις παραμονές του ρωσοτουρκικού πολέμου, ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Σωφρόνιος αναγκάζεται να

ζητήσει τη μεσολάβηση του Ιταλού προξένου στη Λάρνακα προς την κατεύθυνση της παύσης των διωγμών.

Οι προσπάθειες επιστράτευσης των Λινοβαμβάκων υπήρξαν ιδιαίτερα έντονες στην περιοχή των Κοκκινοχωριών, όπως φαίνεται από επιστολές κατοίκων με τις οποίες ζητούσαν την παρέμβαση και προστασία του Αρχιεπισκόπου. Εξαιρετικής σημασίας είναι η επιστολή κατοίκων "Λιοπετρίου, Αυγόρου και άλλων χωριών", με την οποία ζητούν από τον προκαθήμενο της Εκκλησίας να μεριμνήσει ώστε να διαγραφούν τα ονόματά τους από τους καταλόγους "των Ισλάμηδων" και να γραφούν ως Χριστιανοί, όπως ήταν πάντοτε, αφού πλήρωναν θρονικά δικαιώματα για να μην εξαναγκαστούν σε μετανάστευση. Οι κάτοικοι Λιοπετρίου επανέρχονται με νέα επιστολή παρομοίου περιεχομένου, γεγονός το οποίο αποδεικνύει την έκταση του φαινομένου του Λινοβαμβακισμού στην κοινότητά τους.

Η περίοδος των τελευταίων ετών της οθωμανικής κατοχής, αλλά και των πρώτων της βρετανικής, αποτέλεσε μεταβατικό στάδιο όσον αφορά την κοινότητα των Λινοβαμβάκων. Οι σουλτανικές μεταρρυθμίσεις αφ' ενός και η ανάληψη της διοίκησης της Κύπρου από χριστιανικό έθνος αφ' ετέρου, ενεθάρρυναν κάπως την επιστροφή των εν λόγω στην Ορθόδοξη Εκκλησία. Οι μεμονωμένες περιπτώσεις αλλά και οι περιπτώσεις ομαδικής επιστροφής Λινοβαμβάκων την εποχή αυτή είναι πάρα πολλές.

Γεωγραφική επισκόπηση του λινοβαμβακισμού

Δέκα μόλις έτη προ της ενάρξεως της βρετανικής κατοχής, οι κάτοικοι της κοινότητας Κώμης Αιγιαλού, η οποία βρίσκεται στη χερσόνησο της Καρπασίας, με επιστολή τους προς τον Αρχιεπίσκοπο δηλώνουν ότι τόσο οι υπογράφωντες, όσο και "οι λοιποί όπου είναι εις το χωρίον όλοι, ανδράσι τε και γυναιξί είναι παρησιασμένοι Χριστιανοί". Οι ίδιοι επιστολογράφοι αναφέρονται στην περίπτωση του ομοχωρίου τους Γεωργίου, τον οποίο μετά τον θάνατό του εκήδευσε ο χότζας, αλλά τα παιδιά του δηλώνουν ότι είναι Χριστιανοί. Το αποτέλεσμα της παραπάνω ενέργειας, όπως και άλλων οι οποίες προφανώς θα ακολούθησαν, αποτυπώνεται στα στοιχεία απογραφής πληθυσμού του έτους 1891 από τα οποία προκύπτει ότι επί συνόλου 497 κατοίκων της Κώμης Αιγιαλού, οι 496 ήσαν Ορθόδοξοι Χριστιανοί.

Παρομοίου με την ανωτέρω περιεχομένου, είναι και η επιστολή του αρχιμανδρίτου Μελετίου Αγαθοβούλου προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου, με την οποία τον πληροφορεί ότι οι κάτοικοι των κοινοτήτων Λιοπετρίου και Αυγόρου, "Χριστιανοί και λινοί", ηρνήθησαν να καταγραφούν με τουρκικά ονόματα και εδήλωσαν ευθαρσώς ότι είναι Χριστιανοί.

Κατά την ίδια εποχή θα πρέπει να είχε συντελεσθεί και η επιστροφή των κατοίκων της κοινότητας Μοναγρίου, επαρχίας Λεμεσού, αφού, όπως προκύπτει από επιστολή του μητροπολίτου Κιτίου Κυπριανού προς τον Αρχιεπίσκοπο, οι εν λόγω μέχρι και το έτος 1872 ήσαν "Λινοβάμβακοι", ενώ σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 1891, οι 269 κάτοικοι του Μοναγρίου ήταν στο σύνολό τους Ορθόδοξοι Χριστιανοί. Με τη συγκεκριμένη επιστολή, η οποία έχει ιδιαίτερη σημασία και για το λόγο ότι αποτελεί τεκμήριο του ενδιαφέροντος της Εκκλησίας της Κύπρου για την κοινότητα των Λινοβαμβάκων, ο επίσκοπος Κιτίου προτείνει

να ενδιαφερθεί ο ίδιος ο Αρχιεπίσκοπος για την επισκευή του ναού του Μοναγρίου, έτσι ώστε να παραπλανηθούν οι "πέριξ Τούρκοι", οι οποίοι διαφορετικά θα υποψιάζοντο τους "λινούς", νοούμενου ότι "οι φανεροί Χριστιανοί είναι ολίγιστοι και πτωχοί".

Ένα κείμενο ντοκουμέντο

Από τις χαρακτηριστικότερες περιπτώσεις μαζικής επιστροφής Λινοβαμβάκων είναι εκείνη των χωριών της περιοχής Τηλλυρίας, Αμπέλια και Πύργος. Το σχετικό με την περίπτωση έγγραφο του Κρατικού Αρχείου, λόγω της σπουδαιότητος του, κρίνουμε σκόπιμο να παραθέσουμε αυτούσιο.

"Οι ευσεβάστως υποφαινόμενοι λινοβάμβακοι του χωρίου Αμπέλια και του Πύργου Τηλλυρίας του διαμερίσματος Λεύκας παρουσιαζόμεθα διά της παρούσης ημών ταπεινής αναφοράς ίνα φέρωμεν εις γνώσιν της Υμ. Ενδοξότητος ότι έως τώρα όντες χριστιανοί Ορθόδοξοι εν τω κρυπτώ διά τον φόβον των διοικούντων την Κύπρον Τούρκων, ηναγκαζόμεθα εν τω φανερώ να φαινόμεθα Μωαμεθανοί. Ήδη δε διατελούντες υπό την ελευθέραν και ανεξίθρησκον κυβέρνησιν της Σεπτής Ανάσσης του Μεγάλου Αγγλικού έθνους ενθαρρυνόμεθα να μη κρύπτωμεν τας θρησκευτικάς πεποιθήσεις ημών και να δηλώσωμεν ότι από τούδε θέλομεν να πρεσβεύωμεν φανερά την Χριστιανικήν ορθόδοξον θρησκείαν. Επί τούτω παρακαλούμεν θερμώς και ικετεύομεν ίνα ευαρεστηθείτε να διατάξητε όπου δει ίνα τα κάτωθεν σημειωμένα τουρκικά ονόματά μας απαλειφθώσιν από του τουρκικού Νοφοσίου, και εγγραφώσι τα Χριστιανικά ονόματα ως είνε ενός εκάστου ημών σημειωμένον απέναντι του τουρκικού.

Ευελπιστούμεν ενδοξότατε ότι η παράκλησίς μας θέλει εισακουσθή παρ υμών, και θέλετε διατάξει τα δέοντα, διατελούμεν της υμετέρας ενδοξότητος ταπεινοί δούλοι".

Αμπέλια τη 6η
Ιαννουαρίου 1882

Τουρκικά ονόματα. Λινοβάμβακοι του χωρίου Αμπέλια Χριστιανικά ονόματα	
Κουσεής Κουτομπής	Νικόλαος Κουτουμπής
Χιονής Κουσεή	Παρασκευάς Νικολάου
Σελεϊμάνης Κουσεή	Σολομών Νικολάου
Ισούφ Σελεϊμάνη	Μιχαήλ Σολομώντος
Σελεϊμάνης Ρεζέμη	Σολομών Χριστοδούλου
Ουσεής Σελεϊμάνη	Αβραάμ Σολομώντος
Ισούφ Μουσταφτή	Γεώργιος Ιωάννου
Υπραχήμ Ισμαήλ	Μιχαήλ Χριστοδούλου
Ισούφ Χουσεή	Σάββας Ιωάννου
Δεστέμης	Χριστόδουλος Ιωάννου
Σελεϊμάνης Ισούφη	Μιχαήλ Σάββα.

Λινοβάμβακοι του χωριού Πύργου.

Κουσεής κάπρος Οσμάνη	Αντώνιος Δημητρίου
Ταχίσης Κάπρου	Χριστόδουλος Δημητρίου".

Το παραπάνω έγγραφο είναι αναμφίβολα πολύτιμο και από τη μελέτη του οδηγούμαστε στα εξής ασφαλή συμπεράσματα:

1. Κατά τα πρώτα έτη της βρετανικής κατοχής παρατηρείται μαζική επιστροφή

Λινοβαμβάκων στην Ορθόδοξη πίστη.

2. Το φαινόμενο της επιστροφής Λινοβαμβάκων παρουσιάζεται ιδιαίτερα στην περιοχή της Τηλλυρίας, η οποία κατά κοινή ομολογία εχαρακτηρίζεται ως λινοβαμβακική.

3. Λαμβανομένου υπόψη του γεγονότος ότι οι υπογράφωντες την επιστολή, η οποία δεν θα ήτο και η μοναδική, είναι άρρενες, γίνεται αντιληπτή η αριθμητική διάσταση του φαινομένου της επιστροφής, αφού όπως θεωρείται βέβαιο, οι ως άνω είχαν οικογένειες, οι οποίες επίσης επέστρεψαν στο Χριστιανισμό.

4. Με βάση το παρατεθέν έγγραφο δικαιολογούνται απόλυτα όσα σχετικά με την διπλή ζωή των Λινοβαμβάκων έχουν κατά καιρούς γραφεί.

5. Οι υπογράφωντες την προς το Βρετανό Διοικητή επιστολή χρησιμοποιούν για τον εαυτό τους την ονομασία Λινοβάμβακοι, γεγονός το οποίο μαρτυρεί την ευρεία χρήση του όρου.

6. Όπως προκύπτει από τα τουρκικά ονόματα των υπογραφόντων την επιστολή, εκ μέρους των Λινοβαμβάκων ακολουθείτο η τακτική της χρησιμοποίησης ουδετέρων ονομάτων, κοινών στην χριστιανική και μουσουλμανική θρησκεία όπως Ιμπραχίμ-Αβραάμ, Ισούφ-Ιωσήφ, Σελεϊμάνης-Σολομών.

Το γεγονός ότι η επιστροφή Λινοβαμβάκων είχε λάβει ιδιαίτερες διαστάσεις στην περιοχή Τηλλυρίας προκύπτει και από απωλεσθείσα επιστολή του μητροπολίτου Κυρηναίας Κυρίλλου, του μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Β', προς τον αρχιμανδρίτη Μελέτιο, της οποίας περίληψη διασώζεται σε βιβλίο αλληλογραφίας της Αρχιεπισκοπής Κύπρου και έχει ως εξής: "οι κάτοικοι Βαρίσιας εν Τηλλυρία ως και άλλων χωρίων ήσαν Κρυπτοχριστιανοί ή ως λέγομεν εν Κύπρω λινοβάμβακοι. Ευθύς ως εγένετο Κυρηναίας παρότρυνεν τούτους όπως εκδηλωθώσιν ως Χριστιανοί. Τούτου γενομένου εμερίμνησεν αμέσως όπως ανεγερθεί εκκλησία και προς τούτο επεστάτη και ο ίδιος.

Κατάλογος κτιστών, εργατών, πελεκάνων, μεταφορέων των πετρών, γύψου και λοιπών διά την οικοδομήν της Εκκλησίας Βαρίσιας 1890. Κατά Ιούνιον".

Η ύπαρξη του πρωτοτύπου της επιστολής και επομένως του γεγονότος στο οποίο αναφέρεται, είναι δυνατό να αποδειχθούν με αντιπαραβολή των γραφομένων προς το περιεχόμενο επίσης ανέκδοτου εγγράφου του Αρχείου της Αρχιεπισκοπής, το οποίο αποτελεί απαντητική επιστολή της Αρχιεπισκοπής προς "κύριον Χαράλαμπον Μιχαήλ και λοιπούς άλλους εκ Βαρισίων Τηλλυρίας" με την οποία γνωστοποιείται η παραλαβή της από 22 Νοεμβρίου 1889 αναφοράς των "ήτις αφορά την εις τα βιβλία του Νουφούς εγγραφήν της θρησκείας και των ονομάτων σας".

Η επιστροφή στην Ορθοδοξία- Δυσκολίες και ευθύνες

Όπως προκύπτει από τα έγγραφα, τα οποία παραθέσαμε, η επιστροφή των Λινοβαμβάκων κατά τα πρώτα έτη της βρετανικής κατοχής, είχε λάβει μεγάλες διαστάσεις σε σημείο ώστε η αναμενόμενη εξέλιξη να ήτο η επανένταξη του συνόλου των Λινοβαμβάκων στην Ορθόδοξη κοινότητα. Αυτό όμως τελικά δεν έχει συμβεί για τους εξής λόγους:

1. Σημαντικός αριθμός Λινοβαμβάκων λόγω στράτευσης ή μικτών γάμων και γενικά λόγω πολυετούς διαβίωσης υπό μουσουλμανικό μανδύα, έκλινε τελικά προς το Ισλάμ.

2. Η αβεβαιότητα σχετικά με το πολιτικό μέλλον της Κύπρου και ιδιαιτέρως η φημολογία περί επανόδου των Οθωμανών, αποτέλεσε ανασχετικό παράγοντα του φαινομένου της ελεύθερης εκδήλωσης του χριστιανικού φρονήματος των Λινοβαμβάκων.

3. Η βρετανική διοίκηση, για πολιτικούς λόγους, όχι μόνο δεν ενεθάρρυνε την επάνοδο των Λινοβαμβάκων, αλλά τουναντίον έπραξε ότι ήτο δυνατόν για να την αποθαρρύνει.

4. Η προσπάθεια επιστροφής των Λινοβαμβάκων δεν είχε πάντοτε την πρέπουσα στήριξη εκ μέρους των μελών και της ηγεσίας της Ορθόδοξης κοινότητας, με αποτέλεσμα να βρει πρόσφορο έδαφος η εκ μέρους των Μουσουλμάνων προσπάθεια συγκράτησης των εν λόγω στο Μωαμεθανισμό.

Οι προαναφερθέντες λόγοι, στο βαθμό που καθορίζουν τη σχετική με το Λινοβαμβακισμό παραληφθείσα υπό των Βρετανών κατάσταση, αλλά και τις επί βρετανικής κατοχής εξελίξεις, εξετάζονται αναλυτικότερα και επί τη βάσει μαρτυριών στη συνέχεια.

Το γεγονός κατ' αρχήν της μαζικής απόκλισης προς το Ισλάμ πολλών Λινοβαμβάκων αποδεικνύεται εξ αντικειμένου από την ύπαρξη ισλαμικών κοινοτήτων με χριστιανικά ονόματα, αλλά και με ναούς σε άριστη πολλές φορές κτιριακή κατάσταση. Όμως δε λείπουν και τα σχετικά αποδεικτικά στοιχεία. Σε ανέκδοτη επιστολή Μωαμεθανών κατά την υπηκοότητα αλλά και τη θρησκεία, όπως οι ίδιοι δηλώνουν, κατοίκων της μικρής κοινότητας Δελικήπου της επαρχίας Λάρνακος, η οποία απεστάλη προς τον Υπατο Αρμυστή Ρόμπερτ Μπίντωλφ, βρίσκονται ανάμεσα στα τουρκικά ονόματα τεσσάρων ατόμων, τα οποία υπογράφουν και τα ονόματα των Κωσταντή Χατζηχριστοδούλου και Γεωργή Βρενναρίτη. Το περιεχόμενο της επιστολής, από το οποίο συνάγεται και η ιδιότητα των υπογραφόντων, αφορά διώξεις τις οποίες υφίσταντο οι προαναφερθέντες από κατοίκους του γειτονικού χωριού Λεύκαρα, οι οποίοι μεταξύ άλλων τους αποκαλούσαν "απίστους" και τους απειλούσαν ότι "θα τους εξορίσουν στη Μέκκα". Είναι προφανές ότι οι δύο Μωαμεθανοί με χριστιανικά ονόματα, σε κάποια χρονική στιγμή απέβαλαν οριστικά τη χριστιανική ιδιότητα και κράτησαν την ισλαμική.

Πλήθος μαρτυριών επί του ίδιου θέματος παρέχονται τόσο γραπτά, όσο και δια ζώσης και αφορούν πρόσωπα των οποίων η χριστιανική προέλευση ήταν αποδεδειγμένη αλλά τελικά παρέμειναν στον Ισλαμισμό. Πέραν των περιπτώσεων εκείνων των Μουσουλμάνων, οι οποίοι σε ατομικό ή κοινοτικό επίπεδο μιλούν αποκλειστικά την ελληνική γλώσσα και ακολουθούν χριστιανικά θρησκευτικά έθιμα, υπάρχουν καθόλη τη διάρκεια της βρετανικής κυριαρχίας περιπτώσεις Λινοβαμβάκων, οι οποίοι ουδέποτε απέβαλαν επίσημα τη μουσουλμανική ιδιότητα. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις περιπτώσεις των Οθωμανών της κωμοπόλεως Λευκάρων, οι οποίοι "κατανοήσαντες ότι εισίν μεν Οθωμανοί την θρησκείαν, αλλά Έλληνες Κύπριοι το γένος" υπέγραψαν από κοινού με τους Χριστιανούς Λευκαρίτες υπόμνημα για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, όπως και την περίπτωση κατοίκων μουσουλμανικών σήμερα κοινοτήτων της Τηλλυρίας, οι οποίοι "συν γυναιξί και τέκνοις συνηθροίσθησαν" με την ευκαιρία της πανηγύρεως του Αγίου Γεωργίου Βαρίσιας, όπου "Λινοβάμβακοι τινές προσήλθον και μετέλαβον των αχράντων μυστηρίων". Χαρακτηριστική είναι και η περίπτωση των δύο Μωαμεθανών οι οποίοι καταδικάσθησαν ως ένοχοι για τη

δολοφονία του ιερέα Παπα-Χαραλάμπους Μιχαηλίδη από το κατ' εξοχή λινόβαμβακικό χωριό Λουρουτζίνα. Οι ανωτέρω, κατά τη στιγμή του απαγχονισμού των, επεκαλούντο με δυνατές κραυγές και ελληνιστί το όνομα της Παναγίας.

Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, η περί το πολιτικό μέλλον της Κύπρου αβεβαιότητα, αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα όσον αφορά την εξέλιξη του φαινομένου της επιστροφής των Λινόβαμβάκων.

Τόσο κατά τα τελευταία έτη της οθωμανικής κατοχής, όσο και μέχρι τουλάχιστον το 1914, οπότε και πραγματοποιήθηκε η προσάρτηση της Κύπρου στο βρετανικό στέμμα, δημιουργείται στη νήσο εμφανές κλίμα τρομοκρατίας εκ μέρους των θεωρουμένων ως "γνησίων Τούρκων" και εις βάρος των Χριστιανών και των Λινόβαμβάκων. Υπό τις συνθήκες αυτές οπωσδήποτε δεν ήταν δυνατό να συνεχισθεί το κύμα επιστροφής των Λινόβαμβάκων, το οποίο περιορίστηκε ακόμη περισσότερο μετά τις αποτυχίες του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία κατά το έτος 1922.

Κατά την περίοδο 1878-1914 η εντύπωση περί επιστροφής στο καθεστώς της οθωμανικής κατοχής ήταν διάχυτη σε βαθμό, ώστε ακόμη και ανάμεσα στους κύκλους των Βρετανών αξιωματούχων να θεωρείται δεδομένο ότι "ο Τούρκος κυβερνά την Κύπρον με στολήν Βρετανού Υπαλλήλου". Εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση αυτή οι φανατικοί Μουσουλμάνοι απειλούσαν τους Λινόβαμβάκους, οι οποίοι φανέρωναν τη χριστιανική τους ιδιότητα ότι με την επάνοδο της Τουρκίας θα ετιμωρούντο ως προδότες του Ισλάμ. Την οπωσδήποτε μεγάλη σημασία της πολιτικής αστάθειας στην εν γένει εξέλιξη του φαινομένου του Λινόβαμβακισμού εντοπίζουν και πολλοί ξένοι συγγραφείς, με προεξάρχοντα τον Ρ. Μίτσελ (R. Mitchell).

Αρνητικό κατά τη γνώμη μας ρόλο, όσον αφορά το ζήτημα της επανένταξης των Λινόβαμβάκων στην Ορθόδοξη κοινότητα, διαδραμάτισε, για πολιτικούς προφανώς λόγους, η βρετανική διοίκηση της Κύπρου ως εκφραστής της γενικότερης βρετανικής πολιτικής στο Κυπριακό. Το γεγονός ότι οι Βρετανοί ε γνώριζαν όλα τα σχετικά προς το ζήτημα των Λινόβαμβάκων στοιχεία, αλλά και συνέβαλαν ουσιαστικά στην τελική κατάληξή του, αποδεικνύεται από πλήθος στοιχείων μερικά των οποίων παραθέτουμε στη συνέχεια.

Αριθμητικά δεδομένα και αποικιοκρατικές μεθοδεύσεις

Στο σύνολο των συγγραμμάτων, τα οποία κατά καιρούς έχουν γραφεί και περιέχουν αναφορές για την κοινότητα των Λινόβαμβάκων, παρατηρείται μια αδυναμία γύρω από το θέμα της παράθεσης των αριθμητικών δεδομένων που αφορούν τα μέλη της κοινότητας αυτής. Οι παρατιθέμενοι από διάφορους συγγραφείς αριθμοί βασίζονται αποκλειστικά σε κατ' εικασίαν υπολογισμούς και για το λόγο αυτό διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους. Επί παραδείγματι, ο Έλληνας πρόξενος Η. Βασιλειάδης υπολογίζει τους Λινόβαμβάκους, κατά το έτος 1879, σε 20.000 επί συνόλου 45.000 Κυπρίων Μουσουλμάνων, ενώ ο Αμερικανός Πρόξενος Τσεσονόλα (L.P. Cesnola), το 1877, όπως και η Ε. Σκωτ Στήβενσον το 1880, δίνουν αριθμούς μεταξύ 1.200 και 1.500 μόνο ατόμων. Τον αριθμό 1.500 δέχεται και ο Σ. Μπαίηκερ, ενώ αντίθετα ο ανταποκριτής της Καθολικής Propaganda Fide το 1902 υπολογίζει τους Λινόβαμβάκους σε 10.000 αριθμό βεβαίως σημαντικό, αν

αναλογιστεί κανείς ότι αναφέρεται σε χρονολογία κατά την οποία είχε ήδη συντελεσθεί κατά το μεγαλύτερο μέρος της η επιστροφή στην Ορθόδοξη κοινότητα. Τέλος, ο πλέον ενήμερος εκ των Βρετανών, ο Διοικητής Λεμεσού Ρ. Μίτσελ, αναφέρει ότι κατά το έτος 1878 οι Λινοβάμβακοι δεν υπερέβαιναν τους 1.200 και έκτοτε ο αριθμός αυτός είχε μειωθεί δραστικά. Η προβαλλόμενη εκ μέρους όλων των ως άνω συγγραφέων, αλλά και εκ μέρους νεότερων, αιτία για την έλλειψη ακριβών στοιχείων σχετικών με τον αριθμό των Λινοβαμβάκων, είναι η μη κατανομή του πληθυσμού της νήσου κατά την πρώτη επί βρετανικής κυριαρχίας απογραφή επί τη βάση του θρησκευματος των κατοίκων, όπως είχε συμβεί σε μεταγενέστερες απογραφές.

Η παρατηρηθείσα έλλειψη είναι γεγονός ότι στέρησε από την έρευνα την ευκαιρία διαλεύκανσης της πλέον σημαντικής σελίδας της σύγχρονης κυπριακής ιστορίας. Όπως είμαστε όμως σε θέση να αποκαλύψουμε, η έλλειψη αυτή όχι μόνο πραγματική δεν είναι, αλλά αντίθετα μπορεί ανεπιφύλακτα να υποστηριχθεί ότι έχει μεθοδευτεί αριστουργηματικά από τους Βρετανούς.

Εκτός των διαφόρων πινάκων, στους οποίους εμφανίζονται τα αποτελέσματα των κατά καιρούς γενομένων απογραφών πληθυσμού, και από όπου αντλούν τα στοιχεία τους οι διάφοροι ερευνητές, υπάρχουν στο Αρχείο του Τμήματος Στατιστικής και Ερευνών Κύπρου αναλυτικές εκθέσεις, συνοδευτικές των αποτελεσμάτων απογραφής και οι οποίες περιέχουν βασικά τις εκτιμήσεις και παρατηρήσεις των υπευθύνων της όλης διαδικασίας. Σημεία των εκθέσεων αυτών τα οποία, κατά την άποψή μας, παρέχουν πληροφορίες αποκαλυπτικές της στάσης των Βρετανών στο θέμα του Λινοβαμβακισμού και ικανές να ρίξουν φως σε σκοτεινά σημεία της ιστορικής έρευνας επί του προκειμένου θέματος, παραθέτουμε στη συνέχεια.

Στην παράγραφο VIII της συνοδευτικής έκθεσης της απογραφής πληθυσμού του έτους 1881, η οποία σημειωτέον φέρει τον τίτλο "Θρησκείες του Πληθυσμού", ο υπεύθυνος της απογραφής Φρειδερίκος Μπάρου, με τις υπ' αριθμόν 55 μέχρι 63 παρατηρήσεις του, προβαίνει σε αναλυτική παράθεση στοιχείων που αφορούν την κατανομή πληθυσμού κατά επαρχία, διαμέρισμα και δήμο, σύμφωνα με τη δηλωθείσα θρησκεία των κατοίκων. Οι παρατηρήσεις τού Μπάρου, και μάλιστα η υπ' αριθμόν 57, η οποία συνοδεύεται και από σχετικό πίνακα, συνοψίζονται στο προφανώς επιθυμητό σ' αυτόν συμπέρασμα ότι ένας στους τέσσερις Κυπρίους (24,4%) είναι Μωαμεθανός. Εκείνο όμως το οποίο κυριολεκτικά εκπλήττει, είναι το γεγονός της παράθεσης στοιχείων για τις αναλογίες μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων κατά επαρχία, χωρίς την ταυτόχρονη παράθεση των αντίστοιχων στοιχείων κατά κοινότητα, εφ' όσον δεν είναι δυνατό να εξαχθεί συγκεντρωτικό αποτέλεσμα, όταν δεν υπάρχουν τα επί μέρους αποτελέσματα. Δεν αμφιβάλλουμε καθόλου ότι στη προκειμένη περίπτωση υπάρχει ενσυνείδητη απόκρυψη στοιχείων, τα οποία η βρετανική διοίκηση δεν επιθυμούσε να δουν το φως της δημοσιότητας. Απόδειξη τούτου, η αναφορά του Μπάρου στον πίνακα παραρτήματος με στοιχεία ΙΧ, στον οποίο αποτυπώνεται η κατανομή των κατοίκων σύμφωνα με τη δηλωθείσα θρησκεία κατά πόλη και χωριό, και για τον οποίο στο ευρετήριο υπάρχει η ένδειξη Not Printed (δεν εκτυπώθηκε). Η ηθελημένη απόκρυψη του εν λόγω πίνακα δεν μπορεί να εξηγηθεί διαφορετικά, παρά ως προσπάθεια αλλοίωσης του πραγματικού αριθμού των Χριστιανών με την ανάλογη σύγχυση όσον αφορά τους

αριθμούς των Λινοβαμβάκων, αφού όπως είναι γνωστό, η μεταστροφή των εν λόγω, παρατηρείτο κυρίως στα χωριά.

Το γεγονός ότι η προαναφερθείσα στάση του Μπάρου σχετίζεται με την υπόθεση των Λινοβαμβάκων, στοιχειοθετείται από τα ίδια τα γραφόμενά του και κυρίως από την εξαιρετικής σημασίας παρατήρησή του με αριθμό 63, την οποία παραθέτουμε αυτούσια:

"Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι όλα τα μέλη, όπως μέχρι τώρα έχει εξακριβωθεί, της κοινότητας των "Linobimbaki" sic, (οι οποίοι προηγουμένως ευρίσκοντο κυρίως στα χωριά Αθηαίνου και Λιοπέτρι), έχουν μεταστραφεί ως μέλη της Ορθόδοξης Ελληνικής Εκκλησίας".

Είναι προφανές ότι οι Βρετανοί, όχι μόνο γνώριζαν περί Λινοβαμβάκων, αλλά, κατά την αποστροφή του Μπάρου, ενδιαφέρονταν επίσης να εξακριβώσουν και τις προθέσεις τους. Βεβαίως Λινοβάμβακοι δεν υπήρχαν μόνο στα χωριά, στα οποία αναφέρεται ο Μπάρου, αλλά σε όλη την Κύπρο, όπως δεν αγνοούσαν φυσικά οι Βρετανοί.

Εξίσου μεγάλο ενδιαφέρον με την έκθεση Μπάρου, παρουσιάζει και η συνοδευτική της απογραφής πληθυσμού του έτους 1891 έκθεση του Φ. Γκλόσσοπ, ο οποίος έχοντας προφανώς υπόψη τα στοιχεία του 1881, προβαίνει σε συγκρίσεις δεδομένων, μερικές από τις οποίες αναφέρονται στο υπό εξέταση θέμα. Ιδιαίτερης σημασίας κρίνονται η παράγραφος με αριθμό 44, η οποία σε ειδικό πίνακα εμφανίζει τα ποσοστά Μουσουλμάνων και Χριστιανών, και η με αριθμό 45, η οποία παρουσιάζει τη σημαντική πτώση του ποσοστού των Μουσουλμάνων, όπως και την αντίστοιχη άνοδο του ποσοστού των Χριστιανών, στην επαρχία Λεμεσού. Βεβαίως ο Γκλόσσοπ φαίνεται να αγνοεί ότι η μεταβολή αυτή οφείλεται αποκλειστικά στην επιστροφή των κατοίκων των λινοβαμβακικών χωριών της επαρχίας αυτής.

Η αρνητική τοποθέτηση των Βρετανών απέναντι στο φαινόμενο της επανένταξης των Λινοβαμβάκων, φαίνεται όχι μόνο από τις προαναφερθείσες μεθοδεύσεις, αλλά εκδηλώνεται με πολλούς άλλους τρόπους. Δικαιολογείται επομένως ο αρχιεπίσκοπος της Αρχιεπισκοπής Κύπρου Κωνσταντίνος Μυριανθόπουλος, όταν σημειώνει σε βιβλίο αλληλογραφίας σχετικά με υπόθεση Λινοβαμβάκου γυναίκας από το χωριό Πύργος Λεμεσού, ότι "επί τοιούτων ζητημάτων εξισλαμίσεων, συνήθως, ευθύς εξ αρχής οι Άγγλοι εδεικνυον αδιαφορίαν, ή όπερ συνηθέστερον απένειμον δίκαιον εις τους τούρκους".

Ο παραπάνω ισχυρισμός αποδεικνύεται βάσιμος σύμφωνα με μαρτυρίες διαφόρων εγγράφων, όπως η ανέκδοτη επιστολή του Λινοβάμβακου Κυριάκου Χριστοφίδη, πρώην Μουσταφά από το Λιμνάτη Λεμεσού, ο οποίος αμέσως μετά την επιστροφή του στο Χριστιανισμό δέχθηκε εκβιασμούς και πιέσεις εκ μέρους Οθωμανών με την ανοχή των βρετανικών αρχών.

Ενδεικτική της γενικότερης πολιτικής των Άγγλων και ιδιαίτερος του τρόπου που αντιμετώπιζαν το ζήτημα του Λινοβαμβακισμού, είναι και η αλληλογραφία η σχετιζόμενη με περιπτώσεις Λινοβαμβάκων, οι οποίοι είχαν εκφράσει επισήμως την επιθυμία να επανέλθουν στην Ορθόδοξη κοινότητα. Στις περιπτώσεις αυτές, οι Βρετανοί επεστράτευαν κάθε είδος γραφειοκρατικής διαδικασίας με στόχο βέβαια την αποθάρρυνση των Λινοβαμβάκων. Όπως προκύπτει από προμνημονευθέν έγγραφο του Αρχείου της Αρχιεπισκοπής Κύπρου, οι αρχές ζητούν από τον εκ Βαρίσιας Λινοβάμβακο Χαράλαμπο Μιχαήλ,

να μεταβεί αυτοπροσώπως στα Γραφεία του Διοικητού και του Κτηματολογίου στη Λευκωσία, πράγμα δύσκολο για τα δεδομένα του 1890, για να ρυθμίσει τα σχετικά με τις φορολογικές του υποχρεώσεις και την περιουσία του και να αποκτήσει έτσι το δικαίωμα αλλαγής ονόματος και θρησκείας. Με τον τρόπο αυτό βέβαια, φαίνεται ξεκάθαρα ότι για τους Χριστιανούς Άγγλους, η θρησκεία των Κυπρίων ήταν υπόθεση αστική και πολιτική.

Η ίδια τακτική φαίνεται ότι ακολουθήθηκε σε όλες τις ανάλογες περιπτώσεις Λινοβαμβάκων, όπως προκύπτει και από σπουδαιότατη ανέκδοτη επιστολή του Υποδιοικητού Λευκωσίας Τσέτγουϊν προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου, η οποία σχετίζεται με τη διαδικασία επιστροφής Λινοβαμβάκων τού χωριού Αμπελικού στην περιοχή Λεύκας. "Η μόνη διευκόλυνση η οποία μπορεί να παρασχεθί", κατά τον Τσέτγουϊν, είναι ότι "καθείς πρέπει να κάμει μίαν αναφοράν υπογεγραμμένην παρά του ιδίου, επίσης και το όνομα του πατρός του όποιον ήθελε βάλει, επίσης να εσωκλείση και πιστοποιητικόν από τον Μουκτάρη του χωριού του ότι δεν χρεωστεί φόρους παλαιούς (πεκιαμάδες). Κάθε χωρικός οφείλει να παρουσιάση ο ίδιος το έγγραφο, εις τον διευθυντήν του κτηματολογίου".

Η βρετανική διοίκηση δεν κρύβει τη δυσφορία της και για τις περιπτώσεις εκείνες των κοινοτήτων, στις οποίες η επιστροφή Λινοβαμβάκων φαινόταν εκ των πραγμάτων ότι δεν μπορούσε εύκολα να ανακοπεί. Στην κατηγορία αυτή φαίνεται ότι ανήκε και η κοινότητα των Λευκάρων στην επαρχία Λάρνακος, στην οποία παρατηρείτο όχι μόνο επιστροφή Λινοβαμβάκων αλλά και μεταστροφή Μωαμεθανών.

Οι Βρετανικές αρχές, θορυβημένες προφανώς από τα συμβαίνοντα στα Λεύκαρα, ζητούν από τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο να συστήσει την προσοχή των ιερέων της κοινότητας "ίνα αποφεύγωσι του λοιπού από παν ότι δύναται νά προκαλέση σκάνδαλα". Ο Αρχιεπίσκοπος, όπως προκύπτει από τη σχετική αλληλογραφία, είχε προβεί στις απαραίτητες συστάσεις για την αποφυγή "των σκανδάλων", τα οποία δεν ήσαν τίποτε παραπάνω από πανηγυρικές εκδηλώσεις των Χριστιανών που συνόδευαν τις επιστροφές των Λινοβαμβάκων ή τις βαπτίσεις των Μωαμεθανών. Η εν λόγω επιστολή, αφορούσε τη βάπτισή ενός Οθωμανού Αλή, ο οποίος ονομάστηκε Μανώλης και "τινός Λινοβαμβάκου".

Σε άλλη, με παρόμοιο περιεχόμενο, επιστολή της Αρχιεπισκοπής προς τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου, οι Βρετανοί ζητούν από τον προκαθήμενο της Εκκλησίας να περιορίσει τη δράση κάποιου Μιχαήλ Καρύδη και άλλων Λευκαριτών, οι οποίοι προσπαθούσαν να προσηλυτίσουν Οθωμανούς. Σύμφωνα με τον επιστολογράφο "Οθωμανοί τινές του χωριού εκείνου ησπάθησαν εσχάτως τον Χριστιανισμόν και ότι τούτο ήγαγεν εις διαδηλώσεις, οίτινες αν δεν απέληξαν εις την διατάραξιν της ειρήνης ήσαν όμως απρεπούς φύσεως". Για το λόγο αυτό παρακαλείται ο Αρχιεπίσκοπος να ασκήσει την επιρροή του και ιδιαίτερα να συστήσει "τω εν Λευκάρω κλήρω όπως ουδέν πράττη το δυνάμενον να προξενήση ταραχάς μεταξύ Χριστιανών και Οθωμανών, ιδία δε να αποτρέψη αυτόν από διαδηλώσεις εν περιπτώσει καθ' ην Οθωμανός τις ήθελεν ασπασθεί τον Χριστιανισμόν".

Ο ρόλος και οι ευθύνες της Εκκλησίας

Ως αποτρεπτικός, αναφορικά προς την επιστροφή των Λινοβαμβάκων, παράγοντας, αναφέρεται συνήθως ο τρόπος αντιμετώπισης των εν λόγω εκ μέρους των υπολοίπων Χριστιανών και ιδιαίτερα εκ μέρους της επίσημης Εκκλησίας. Και όσον αφορά τη στάση των φανερών Χριστιανών αρκεί να αναφέρουμε τα λόγια του απλού Κυπρίου, όπως τα έχει καταγράψει ο Ρ. Μίτσελ. "Τι δύνασαι να είπης περί ανθρώπου όστις δηλοί εις μίαν στιγμήν ότι είναι Τούρκος και εις ετέραν ότι είναι Χριστιανός; Δύνασαι να δώσεις πίστιν εις τοιούτον άνθρωπον ... πώς δύνασαι να πιστεύσης άνθρωπον όστις όταν ερωτήσῃς αυτόν εάν είναι Χριστιανός λέγει όχι και εις ετέραν περίστασιν, εάν συμφέρη αυτώ, μάλιστα".

Όσον αφορά τη στάση της επίσημης Εκκλησίας, δεν θα μπορούσε εύκολα κανείς να ισχυριστεί ότι έπραξε παν ότι ήταν δυνατό προς την κατεύθυνση της επανένταξης των Λινοβαμβάκων στους κόλπους της. Ταυτόχρονα όμως δεν μπορεί να τις αποδοθεί κατηγορία για αδιαφορία στο εν λόγω θέμα, γιατί αυτό θα αποτελούσε ιστορική ανακρίβεια και αδικία.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Κύπρου, όσον αφορά το υπό εξέταση θέμα, κινήθηκε μέσα στα πλαίσια, τα οποία επέτρεπαν αφ' ενός η εντός των κόλπων της σοβούσα διοικητική κρίση¹ και αφ' ετέρου το γεγονός ότι το σύνολο των μελών της Λινοβαμβακικής κοινότητας δεν προερχόταν αποκλειστικά από πρώην μέλη της. Επί πλέον, ως πνευματικός πρώτα και κατά δεύτερο λόγο ως εθνικός θεσμός, η Εκκλησία δεν ήταν δυνατό ή εύκολο να προτάξει το εθνικό αίτημα της επιστροφής όλων των Λινοβαμβάκων έναντι της εκκλησιαστικής προϋποθέσεως της ειλικρινούς μετανοίας και πνευματικής επανεντάξεώς των. Αν και δεν αποκλείονται περιπτώσεις κατά τις οποίες ο Ορθόδοξος κλήρος επέδειξε αδράνεια, υπάρχουν πάρα πολλές μαρτυρίες βάσει των οποίων αποδεικνύεται το ενδιαφέρον της Εκκλησίας για τους Λινοβαμβάκους.

Εξέχουσες μορφές Κυπρίων κληρικών, οι οποίοι πρωτοστάτησαν στο ζήτημα της επιστροφής των Λινοβαμβάκων, υπήρξαν οι μητροπολίτες Κυρηναίας Χρύσανθος (1880-1889) και Κύριλλος (1889-1893), ο μητροπολίτης Κιτίου Κυπριανός (1868-1886), ο αρχιμανδρίτης Κιτίου Μελέτιος κ.ά. Οι ενέργειες των πιο πάνω, έτυχαν μεγάλης δημοσιότητας μέσα από τις στήλες των εφημερίδων κατά τα πρώτα έτη της βρετανικής κατοχής. Είναι όμως γνωστές και από επίσημα έγγραφα αλλά και λόγω των αποτελεσμάτων τους. Στον τύπο της εποχής, παραδείγματος χάριν, καταγράφονται η ίδρυση τεσσάρων ελληνικών σχολείων σε Λινοβαμβακικά χωριά της Τηλλυρίας από τον Κυρηναίας Χρύσανθο, όπως και ο επανευαγγελισμός πέντε οικογενειών στο χωριό Κάμπος από τον ίδιο. Επίσης η επιστροφή των Λινοβαμβάκων του χωριού Βαρίσια, μετά από ενέργειες του Κυρηναίας Κυρίλλου, και η επιστροφή οικογενείας Λινοβαμβάκων του χωριού Περιβόλια Λάρνακος καθώς και δύο οικογενειών από την κοινότητα Κιτίου της

¹ Όπως είναι γνωστό, ο θάνατος του Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου (1900), προκάλεσε κρίση στα διοικητικά της Κυπριακής Εκκλησίας, η οποία διήρκησε για μια δεκαετία, μέχρι την εκλογή νέου Αρχιεπισκόπου, του από Κιτίου Κυρίλλου (1909-1916).

ίδιας επαρχίας, ύστερα από προσπάθειες του αρχιμανδρίτου Μελετίου. Για τον Κιτίου Κυπριανό έχουν ήδη γίνει αναφορές με βάση ανέκδοτα έγγραφα του Αρχείου της Αρχιεπισκοπής Κύπρου.

Το ενδιαφέρον της Εκκλησίας δεν εξαντλείται βέβαια στα πρώτα χρόνια της βρετανικής κατοχής. Αντίθετα, η ηθική και υλική συμπαράσταση προς τους Λινοβαμβάκους συνεχίζεται και εντείνεται, όπως άλλωστε προκύπτει από επίσημα στοιχεία του Αρχείου της Ιεράς Αρχιεπισκοπής. Και αναφέρουμε κατ' αρχή τις πολυάριθμες περιπτώσεις παροχής οικονομικής βοήθειας σε Λινοβαμβάκους, όπως προκύπτει από τα σχετικά κατάστιχα. Επί παραδείγματι δίνονται βοηθήματα σε επιστρέφοντες ως εξής:

26 Μαΐου 1911 εις πτωχούς εκ Τηλλυρίας

19 Δεκεμβρίου 1911 εις πτωχόν εκ Τηλλυρίας γενόμενον Χριστιανόν

2 Μαρτίου 1916 εις μίαν κόρην εκχριστιανισθείσαν ονόματι Αθηνάν.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον επιδείχθηκε εκ μέρους της Εκκλησίας για τις κοινότητες εκείνες, στις οποίες η παρουσία των Λινοβαμβάκων ήταν ιδιαίτερα έντονη. Στις περιπτώσεις αυτές το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη στήριξη των ενοριών αλλά και των σχολείων, ώστε να βοηθηθούν οι Λινοβάμβακοι να επανέυρουν την πραγματική τους ταυτότητα. Σημειώνουμε χαρακτηριστικά περιπτώσεις δαπάνησης σημαντικών ποσών για τη στήριξη ιερών, οι οποίοι εφημέρευαν σε λινοβαμβακικές κοινότητες, αλλά και για τη λειτουργία σχολείων στις κοινότητες αυτές. Μερικές συγκεκριμένες περιπτώσεις είναι αυτές της οικονομικής ενίσχυσης των εφημεριών των κοινοτήτων Βουφών, Λουρουτζίνας, Λιοπετρίου, Αγ. Σωζομένου και Άρσους Λάρνακος κατά το διάστημα των ετών 1921-1927, όπως και της κάλυψης λειτουργικών εξόδων των σχολείων Λουρουτζίνας και Άρσους κατά το ίδιο διάστημα.

Σημαντική ήταν η συμβολή της Εκκλησίας και στο ζήτημα της αποτροπής του κινδύνου προσεταιρισμού των Λινοβαμβάκων εκ μέρους των Λατίνων. Όπως είναι γνωστό η λατινική προπαγάνδα, κατά τα πρώτα ιδίως έτη της βρετανικής κατοχής, είχε επιδοθεί σε οργανωμένη προσπάθεια προσέλκυσης των επιστρεφόντων Λινοβαμβάκων, κυρίως κοινοτήτων της επαρχίας Λεμεσού, με πρόσχημα τη δήθεν φραγκική προέλευση των ανθρώπων αυτών. Η όλη προσπάθεια επικεντρωνόταν βασικά στην οικονομική ενίσχυση των Λινοβαμβάκων και στην ίδρυση καθολικών σχολείων στις κοινότητές τους. Για το συντονισμό των σχετικών ενεργειών είχε αποσταλεί στη Λεμεσό ο παπικός Νούτσιος Τσελεστίνο, γεγονός το οποίο προκάλεσε την αντίδραση της τοπικής εκκλησίας αλλά και του Ορθόδοξου λαού.

Ο Τσελεστίνο ανέπτυξε ιδιαίτερη δράση στα λινοβαμβακικά χωριά Άγιος Τύχωνας, Μονάγρι, Λιμνάτης, Πολεμίδα, Κυβίδες, Μαθηκολώνη και Φασούλα της επαρχίας Λεμεσού, όπως και στις κοινότητες Μάρωνας, Αρχιμανδρίτα και Σταυροκώννου της επαρχίας Πάφου, κοινότητες στις οποίες ουδέποτε σημειώθηκε παρουσία λατίνων. Όπως προκύπτει από επιστολή του εξάρχου Θεοφυλάκτου προς τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, οι Παπικοί πλήρωναν Έλληνες διδασκάλους, τους οποίους απέστειλαν για σκοπούς προπαγάνδας στα εν λόγω χωριά όπου και ελλείψει άλλου σχολείου εγίνοντο εύκολα δεκτοί. Η αντίδραση της Εκκλησίας εκφράστηκε με την ίδρυση επιτροπής για τη διατήρηση του ορθόδοξου φρονήματος στα λινοβαμβακικά χωριά, ψυχή της οποίας ήταν ο αρχιμανδρίτης του ιερού ναού της Αγίας Νάπας Ιεζεκιήλ Χριστοφίδης. Η επιτροπή, με την

οικονομική στήριξη του Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου, του Μητροπολίτου Πάφου Επιφανίου, της Μονής Κύκκου και της Κυπριακής αδελφότητας Αιγύπτου, κατόρθωσε με την ίδρυση Ορθοδόξων σχολείων στις λινοβαμβακικές κοινότητες να οδηγήσει τους κατοίκους αρκετών απ' αυτές στην Ορθοδοξία.

Την εκδηλούμενη τάση διεκδίκησης των Λινοβαμβάκων από την Δυτική Εκκλησία ενίσχυαν και οι αναφορές σε έργα Βρετανών κυρίως συγγραφέων, από τους οποίους μάλιστα μερικοί ήσαν κρατικοί αξιωματούχοι, σύμφωνα με τις οποίες οι Λινοβάμβακοι προέρχονταν κυρίως ή αποκλειστικά από Ρωμαιοκαθολικούς. Τέτοιες απόψεις εκφράστηκαν από τον Πάτρικ Μπάλφορ, ο οποίος θεωρεί τους Λινοβαμβάκους ως εξισλαμισθέντες Λατίνους και κυρίως τον Χ. Λιούκ, ο οποίος, όπως και ο Ρ. Στορρς, ανάγει την καταγωγή των εν λόγω σε πρώην Φράγκους, Ιταλούς και Ενετούς. Οι θέσεις αυτές δυστυχώς υιοθετήθηκαν εν μέρει και από σύγχρονους Κύπριους ιστορικούς ο οποίος, όταν αναφέρονται για παράδειγμα σε κοινότητες όπως η Λουρουτζίνα και η Αθηαίνου, αναπαράγουν την άποψη πολλών ξένων συγγραφέων που αποδίδουν την ίδρυσή τους σε πρώην Λατίνους "κυρατζήδες" (αγωγιάτες), πράγμα που δεν διαθέτει σοβαρά ιστορικά ερείσματα.

Σημαντική δράση με στόχο την συγκράτηση των Λινοβαμβάκων στο μουσουλμανικό χώρο, στον οποίο ανήκαν θεωρητικά, ανέπτυξαν θρησκευτικές και άλλες προσωπικότητες της ισλαμικής κοινότητας. Με πρωτοβουλία τού Εβκάφ και με τη συνδρομή εύπορων Μουσουλμάνων, κτίστηκαν τεμένη και ιδρύθηκαν σχολεία σε χωριά της Τηλλυρίας, στα οποία "απέστειλαν φανατικούς χότζας, οίτινες καθ' εκάστην προσηλυτίζουν εις τον Ισλαμισμόν τους Λινοβαμβάκους μεταμορφούντες αυτούς εις φανατικούς μουσουλμάνους". Σε άλλες κοινότητες, όπως η Λεύκα, "οι ευπορώτεροι Μωαμεθανοί προθύμως προσλαμβάνουσιν μικρά τέκνα Λινοβαμβάκων και συντηρούσιν αυτά πέμποντες εις Μωαμεθανικά σχολεία και εκτουρκίζοντες ούτω αυτά. 4-5 υπότροφοι Τήλλυροι Λινοβάμβακοι φοιτώσιν εις τα εν Λευκωσία ανώτερα τουρκικά σχολεία, οίτινες αποφοιτώντες εκείθεν μετά τινά έτη υποχρεωτικώς θα επανέλθωσιν εις Τηλλυρίαν προς σύντονον και φανατικήν ενέργειαν εκτουρκισμού".

Εξελίξεις κατά τον 20^ο αιώνα

Η ίδρυση κοινοτικών σχολείων στα λινοβαμβακικά χωριά, ιδίως κατά την πρώιμη περίοδο της Αγγλοκρατίας και με την επίσημη στήριξη των Βρετανών, έπαιξε οπωσδήποτε καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη του Λινοβαμβακισμού, για το λόγο ότι η εκδήλωση προτίμησης μεταξύ του μουσουλμανικού ή του χριστιανικού σχολείου φανέρωνε αυτομάτως και τη θρησκευτική υπόσταση των κατοίκων. Τοιουτοτρόπως, πολλές κοινότητες, τής περιοχής Τηλλυρίας ιδίως, παρέμειναν οριστικά στο Ισλάμ, λόγω της δράσης που αναπτύχθηκε εκεί με κέντρο την κατά πλειοψηφία μουσουλμανική κωμόπολη Λεύκα. Οι αντιδράσεις Λινοβαμβάκων μαθητών, οι οποίοι λιθοβολούσαν τους Μουσουλμάνους δασκάλους και δεν αποδέχονταν την τουρκική γλώσσα, τελικά δεν απεσόβησαν την εξέλιξη που είχε δρομολογηθεί.

Σημαντικό ρόλο στο ίδιο ζήτημα, έπαιξε και το γεγονός της σταθεροποίησης των ισλαμικών κοινοτήτων μετά από την επιστροφή τού κυρίου όγκου των Λινοβαμβάκων στην Ορθοδοξία. Για τους εναπομείναντες

Λινοβαμβάκους ήταν ιδιαίτερα δύσκολη η συνέχιση της κρυπτοχριστιανικής ιδιότητας, ιδίως όσον αφορά θρησκευτικές εκδηλώσεις που σχετίζονται με την προσωπική ζωή αλλά έχουν και κοινοτικό χαρακτήρα. Για μερικές από τις εκδηλώσεις αυτές, όπως ο εκκλησιασμός και η τέλεση των μυστηρίων του βαπτίσματος και του γάμου, ή ακόμα η βρώση χοιρινού κρέατος και η κατανάλωση οινοπνευματωδών, η μυστικότητα ήταν δυνατό να εξασφαλισθεί. Για άλλες όμως, όπως η για τους Μουσουλμάνους απαιτούμενη τελετή της περιτομής και η κηδεία, τα πράγματα ήταν διαφορετικά.

Όσον αφορά το ζήτημα της περιτομής, το καθεστώς το οποίο είχε επικρατήσει, με τη δωροδοκία των υπευθύνων της τελετής εκ μέρους Λινοβαμβάκων ώστε να αποφύγουν τη συμμετοχή τους σ' αυτή τη διαδικασία, δεν ήταν δυνατό υπό τις νέες συνθήκες να συνεχιστεί. Έτσι πολλοί Λινοβάμβακοι αναγκάζονταν να αποδεχθούν και επίσημα το Μωαμεθανισμό με την αποδοχή της περιτομής.

Η πραγματική ιδιότητα των Λινοβαμβάκων παρέμενε συχνά κρυφή μέχρι το θάνατό τους. Όπως σημειώνει ο Μίτσελ, αναφερόμενος σε παλαιότερες καταστάσεις, σε πολλά φερόμενα ως μουσουλμανικά χωριά, "μόνον εκ των σηπομένων μουσουλμανικών νεκροταφείων" μπορούσε κανείς να αντιληφθεί την ύπαρξη και έκταση του φαινομένου του Λινοβαμβακισμού. Η αναγκαστική φανέρωση της ιδιότητας των αποβιούντων Λινοβαμβάκων, εξαιτίας της κήδευσής των κατά το χριστιανικό ή μουσουλμανικό τυπικό, δημιουργούσε προβλήματα στα μέλη των οικογενειών των, καθότι και αυτών η θρησκευτική ιδιότης απεκαλύπτετο. Συνεπώς, και για το λόγο αυτό, ήταν αναγκαία η οριστική ενσωμάτωση των Λινοβαμβάκων στη μία ή την άλλη κοινότητα, σε μια εποχή μάλιστα, η οποία χαρακτηρίζεται από την έναρξη των προσπαθειών για τη δημιουργία εθνικής τουρκικής συνείδησης ανάμεσα στους Μουσουλμάνους της Κύπρου.

Από όσα έχουν προαναφερθεί, γίνεται φανερό ότι το διάστημα 1878-1914 αποτελεί το χρονικό πλαίσιο μέσα στο οποίο έχουν συντελεσθεί οι σχετικές με την κοινότητα των Λινοβαμβάκων ζυμώσεις και ιδίως εκείνες οι οποίες παρουσίασαν μαζικό χαρακτήρα. Κατά το διάστημα αυτό κοινότητες, οι οποίες εφέροντο ως μουσουλμανικές, λινοβαμβακικές ή μικτές, επέστρεψαν οριστικά στο Χριστιανισμό (π.χ. Λιοπέτρι, Μονάγρι, Άγιος Τύχωνας, Μαθηκολώνη, Ακρούντα, Βαρίσια), ενώ άλλες παρέμειναν οριστικά στο Ισλάμ (Σταυροκώννου, Άγιος Νικόλαος Πάφου, Βρέτσια κ.ά.). Οι κάτοικοι πολλών κοινοτήτων, που παρουσιάζονται μετά το 1914 ως τουρκουκυπριακές - μουσουλμανικές, διατηρούν μέχρι και το 1974 στοιχεία, τα οποία υπό κανονικές συνθήκες θα χαρακτήριζαν ελληνορθόδοξες κοινότητες. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την προέλευση των ανθρώπων αυτών, αλλά και την επιβίωση σε κάποιο βαθμό του φαινομένου του λινοβαμβακισμού.

Είναι τουλάχιστον ατυχής, η προσπάθεια ορισμένων συγγραφέων να εξηγήσουν το φαινόμενο της ύπαρξης στοιχείων ελληνορθόδοξου πολιτισμού ανάμεσα στα μέλη ισλαμικών κοινοτήτων της Κύπρου, ως οφειλόμενο στη πολιτιστική και θρησκευτική υπεροχή του ελληνικού και χριστιανικού στοιχείου έναντι του μουσουλμανικού. Τέτοιες απόψεις, εκφράστηκαν στο παρελθόν από τη Γερμανίδα περιηγήτρια Ε. Όνεφαλς - Ρίχτερ, κατά την οποία μεγάλος αριθμός Λινοβαμβάκων ήσαν εκχριστιανισθέντες Τούρκοι, και από τον Κύπριο ιστορικό

Κλεάνθη Γεωργιάδη, ο οποίος επίσης θεωρεί τους Λινοβαμβάκους ως εκχριστιανισθέντες Τούρκους. Κύριος εκφραστής, όμως, αυτών των απόψεων υπήρξε ο επίσης Κύπριος ιστορικός Ιερώνυμος Περισιτιάνης ο οποίος, στην προσπάθεια του να εξάρει την υπεροχή της ελληνικής φυλής, καταλήγει στο ανιστόρητο συμπέρασμα ότι οι ελληνόφωνοι Μωαμεθανοί της Καρπασίας και της Πάφου είναι Τούρκοι, οι οποίοι γοητευθέντες ασπάσθηκαν τον ελληνικό πολιτισμό. Κατά τον Περισιτιάνη, δεν μπορεί κανείς να ισχυρισθεί "ότι αι χιλιάδες αύται των Ελληνοφώνων Μωαμεθανών ήσαν Έλληνες Κύπριοι βία εξισλαμισθέντες. Είναι η ανυπέροβλητος επίδρασις της Ελληνικής γλώσσης και των Ελληνικών ηθών και εθίμων, ως και η απαράμιλλος αφομοιωματική της Ελληνικής φυλής δύναμις άτινα επέφερον τα εν Καρπασία, Πάφω και αλλαχού της Κύπρου εν τω Μωαμεθανικώ στοιχείω παρατηρούμενα αποτελέσματα". Αναφερόμενος ειδικά στους Λινοβαμβάκους ο ίδιος ιστορικός, θεωρεί εσφαλμένη τη γνώμη όσων φρονούν "ότι οι εν Καρπασία Ελληνοφώνοι Μωαμεθανοί είναι εκ του είδους των Λινοβαμβάκων, οίτινες ολίγιστοι όντες ευρίσκονται εις ολίγιστα χωρία της Κύπρου, ως εν τη επαρχία Λευκωσίας, Λεμεσού, Πάφου και αλλαχού". Οι απόψεις αυτές βεβαίως, συμπίπτουν με ανάλογες Βρετανών κυρίως συγγραφέων, πλην όμως ελέγχονται ως αβάσιμες σύμφωνα με ιστορικά στοιχεία, από τα οποία πολλά έχουμε ήδη παρουσιάσει.

Η παρουσία Λινοβαμβάκων κατά τη μετά το 1914 εποχή είναι ασφαλώς αριθμητικά μικρότερη. Υπάρχουν ωστόσο αρκετές πληροφορίες γι αυτήν, μερικές από τις οποίες παραθέτουμε στη συνέχεια.

Στη μικτή κοινότητα Κρήτου-Τέρρα της επαρχίας Πάφου, κανένα από τα μέλη της μουσουλμανικής μειοψηφίας δεν γνώριζε την τουρκική γλώσσα². Μεταξύ των ετών 1920 και 1960, στην εν λόγω κοινότητα δεν λειτουργούσε μουσουλμανικό τέμενος και λειτούργησε ελάχιστες φορές μουσουλμανικό σχολείο. Οι Μωαμεθανοί κάτοικοι συμμετείχαν σε πολλές χριστιανικές εκδηλώσεις³, ενώ για μερικούς από αυτούς υπήρχε η γνώμη ότι ήσαν Χριστιανοί. Τρεις από τους προαναφερθέντες μάλιστα υπέγραψαν και το ψήφισμα του 1950 για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Επομένως δεν μας ξενίζει η προσέλευση στο Χριστιανισμό κατά το έτος 1941 του εκ Κρήτου - Τέρρα, Χουλουσσή Ζιχνή, ο οποίος εκμεταλλευόμενος την παρουσία του ως στρατιώτου κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο στο Κάιρο, δέχεται το βάπτισμα και μετονομάζεται σε Μιχαήλ. Το ίδιο έπραξε κατά το έτος 1945 και ο από την ίδια κοινότητα καταγόμενος Κερήμ Χουσεϊν, ο οποίος βαπτίσθηκε στη Λευκωσία και έλαβε το όνομα Ιωάννης. Πολλοί Μουσουλμάνοι, όπως θυμάται η θυγατέρα του ιερέως

² Σύμφωνα με μαρτυρία του Γεωργίου Παπαδαυίδ, κατοίκου της εν λόγω κοινότητας, επί τρία συνεχή έτη κατά τα οποία συνυπηρέτησε ως αγροφύλακας με το Μουσουλμάνο Χασάν Ζεκκή, δεν άκουσε το συνάδελφό του να προφέρει την παραμικρή τουρκική λέξη. Ο ίδιος Μουσουλμάνος, το 1950, υπέγραψε για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα.

³ Όπως μαρτυρεί η κάτοικος της κοινότητας Θεονίτσα Ηροδότου, πολλοί Μουσουλμάνοι μετέβαιναν για προσκυνηματικούς λόγους στον Άγιο Γεώργιο Πέγεια, ενώ άλλοι έστελναν χρήματα και προσφορές. Αναφέρει συγκεκριμένα, ότι ο Εμιραλής και οι τρεις θυγατέρες του μετέβαιναν μαζί με τον ιερέα π. Θεοδόσιο στο πιο πάνω προσκύνημα μεταφέροντας πρόσφορα, τα οποία εξύμωνα οι ίδιοι και τα προσέφεραν για την τέλεση της θείας ευχαριστίας.

Παπα-Θεοδόση, Δεσποινού, αλλά και άλλα ηλικιωμένα πρόσωπα, σέβονταν τον ιερέα και ασπάζονταν το χέρι του. Αρκετοί από αυτούς, όπως οι Οσμάν μπέης, Σουππής, Φαϊκικής κ.ά., αν και μετά τα γεγονότα του 1963 είχαν εγκαταλείψει το χωριό, παρέστησαν στην κηδεία του προαναφερθέντος Παπα-Θεοδόση (1970).

Σε αρκετές περιπτώσεις Λινοβαμβάκων, πολλές από τις οποίες χρονολογούνται μέχρι και λίγο πριν από το έτος 1974, αναφέρεται και ο Μ. Χριστοδούλου. Με βάση την προσωπική του πείρα ο εν λόγω, καταγράφει πρόσωπα και γεγονότα, τα οποία αποτελούν αδιάψευστους μάρτυρες της συνέχισης του Λινοβαμβακισμού, τουλάχιστον μέχρι και το 1960. Ο Χριστοδούλου αναφέρεται συγκεκριμένα σε γνωστά πρόσωπα της κωμόπολης Ιδαλίου, μεταξύ των οποίων και ο Μωαμεθανός κοινοτάρχης, στον οποίο αποδίδεται η δήλωση "εμείς εννά (θα) γινούμεν Έλληνες, ζαττού (άλλωστε) είμαστον ούλλοι βαφτισμένοι. Εγώ είμαι Αντρέας". Οι Λινοβάμβακοι της κοινότητας αυτής συγκεντρώνονταν στον περίβολο της εκκλησίας κατά τις Κυριακές ή άλλες μεγάλες γιορτές, άναβαν τα καντήλια στα παρεκκλήσια και γενικά τηρούσαν τις χριστιανικές παραδόσεις⁴. Πολλοί Λινοβάμβακοι, μετά την αναγκαστική μετοίκησή τους στη γειτονική, επίσης λινοβαμβακική, κοινότητα Λουρουτζίνας, εξεδήλωναν την επιθυμία να μεταφερθούν μετά το θάνατό τους για ταφή στο χριστιανικό κοιμητήριο της γενέτειράς τους.

Αλλά και στην ίδια την κοινότητα Λουρουτζίνας, μέχρι και το 1930, οι μαθητές του υποτιθέμενου μουσουλμανικού σχολείου, όπως και οι γονείς τους, μιλούσαν ελληνικά και σε περίπτωση κτυπήματος επεκαλούντο την Παναγία. Μέσα δε στις αίθουσες του σχολείου υπήρχαν επιγραφές στην ελληνική γλώσσα, οι οποίες προέτρεπαν τους μαθητές να μη μιλούν ελληνικά.

Αρκετές περιπτώσεις Λινοβαμβάκων, ιδίως κατά τη δεκαετία του 1930, διασώζει και το εκκλησιαστικό περιοδικό Απόστολος Βαρνάβας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση του εξηντάχρονου, θεωρητικά Μωαμεθανού, κοινοτάρχου της κοινότητας Κρήτου- Μαρόττου στην επαρχία Πάφου, Κιανή Χουσεΐν, ο οποίος, με προτροπή του μητροπολίτη Πάφου Λεοντίου, "εφανερώθη εις την Χριστιανικήν πίστιν". Το παράδειγμά του ακολούθησαν τόσο τα μέλη της οικογένειάς του όσο και πολλοί ομοχώριοί του.

Αδιάψευστοι τέλος μάρτυρες της παρουσίας Λινοβαμβάκων μετά το έτος 1914, είναι οι συγγενικοί δεσμοί μεταξύ Χριστιανών και Μουσουλμάνων σε πολλές περιοχές της Κύπρου, όπως και οι προσωπικές εμπειρίες πολλών κατοίκων της νήσου στις οποίες δεν κρίνουμε σκόπιμο να επιμείνουμε.

Από όσα έχουμε αναφέρει γύρω από το μεγάλο ζήτημα του Λινοβαμβακισμού, πιστεύουμε ότι δικαιολογείται η κατάταξη τού εν λόγω φαινομένου στις περιπτώσεις εκείνες, οι οποίες συνιστούν διαφοροποιητικούς παράγοντες μέσα στο σώμα της ισλαμικής κοινότητας της Κύπρου. 'Άλλωστε δεν πρέπει να διαφεύγει της προσοχής μας ότι ο πρώτος ο οποίος έχει ασχοληθεί επίσημα με το εν λόγω φαινόμενο Βρετανός Ρ. Μίτσελ, παρουσιάζει το 1908 τη σχετική μελέτη του υπό τον τίτλο "Μουσουλμανοχριστιανική αίρεσις εν Κύπρω",

⁴ Την αλήθεια των υπό του Μ. Χριστοδούλου γραφομένων βεβαιώνει και ο εφημέριος του Ναού Παναγίας Ευαγγελιστρίας Ιδαλίου π. Κυριάκος, ο οποίος, λόγω λειτουργήματος, έγινε πολλές φορές μάρτυρας περιστατικών χριστιανικής συμπεριφοράς εκ μέρους Μωαμεθανών.

ενώ η πρώτη ελληνική μετάφραση της εν λόγω μελέτης έφερε τον τίτλο "Μουσουλμανική αίρεσις εν Κύπρω".

Συνοψίζοντας τα όσα έχουν αναπτυχθεί, καταλήγουμε στο σημαντικότερο συμπέρασμα ότι κατά την περίοδο της βρετανικής κατοχής της Κύπρου, η μουσουλμανική κοινότητα της νήσου δεν αποτελείται αποκλειστικά από Τούρκους και ως εκ τούτου κακώς ονομάζεται τουρκική ή τουρκοκυπριακή. Και τούτο διότι αποδεδειγμένα κατά την εν λόγω περίοδο, υπάρχουν στη νήσο άτομα και ομάδες, τα οποία θεωρούνται ως Κύπριοι Μουσουλμάνοι και συναριθμούνται με αυτούς κατά τις επίσημες απογραφές, ενώ στην πραγματικότητα ανήκουν στην κατηγορία των Λινοβαμβάκων.

Με βάση το πιο πάνω συμπέρασμα, μπορεί να υποστηριχθεί με βεβαιότητα ότι η κρατούσα γνώμη περί συμπαγούς και ομοιογενούς τουρκοκυπριακής κοινότητας δεν διαθέτει ιστορικά ερείσματα. Επομένως, και όσον αφορά τις περί το κυπριακό πρόβλημα ιστορικοπολιτικές εξελίξεις του αιώνα μας, κακώς έχει επικρατήσει η άποψη ότι πρόκειται περί ζητήματος ελληνοτουρκικών διαφορών.

Χρονολογικός πίνακας

647 Επίδρομή Αράβων κατά της Κύπρου- Πρώτη επαφή με το μουσουλμανικό κόσμο.

1571 Κατάληψη της Κύπρου από τους Οθωμανούς.

1839 Υπογραφή σουλτανικού μεταρρυθμιστικού διατάγματος Χάττι Σιερίφ.

1856 Επέκταση μεταρρυθμίσεων με την Υπογραφή του Χάττι Χουμμαγιούν.

1878 Η Κύπρος περνά στην κυριαρχία των Βρετανών.

1881 Πραγματοποίηση της πρώτης απογραφής πληθυσμού από τους Βρετανούς.

1878-1885 Μαζική επιστροφή στην Ορθόδοξη Εκκλησία, Λινοβαμβάκων από τις περιοχές Τηλλυρίας, Κοκκινοχωριών, Λευκάρων, Ιδαλίου και βορειοανατολικού τμήματος επαρχίας Λεμεσού.

1908 Κυκλοφορεί η έκθεση του Ρ.Μίτσελ με τίτλο «Μουσουλμανοχριστιανική αίρεσις εν Κύπρω».

Περισσότερες πληροφορίες για το ζήτημα των Λινοβαμβάκων υπάρχουν στο βιβλίο του Δρα

Φαίδωνα Παπαδόπουλου με τίτλο « Τούρκοι, Μουσουλμάνοι ή Κρυπτοχριστιανοί (Λινοβάμβακοι)»;